

Formulating a Model of Attitude and Practical Commitment to Prayer Based on Attachment Styles to God with the Mediating Role of Spiritual Attitude among Students

Erfan Talebi¹ , Fatemeh Sadat Hamed²

1. Ph.D., Department of Psychology, Faculty of Islamic Sciences and Knowledge, University of Quran and Hadith, Shahr-e Ray, Iran (Corresponding Author).

talebi_erfan@yahoo.com

2. B.A. Student, Department of Psychology, Faculty of Islamic Sciences and Knowledge, University of Sciences of Quran and Hadith, Shahr-e Ray, Iran.

fatemehamed764@gmail.com

Received: 2025/06/09; Accepted 2025/09/09

Extended Abstract

Introduction and Objectives: The connection and presence of God in human life is not limited to place and time. Prayer is an action that is performed with the aim of establishing a close relationship with the deity. The attitude and practical commitment to prayer expresses the extent to which an individual adheres to prayer in the religious and practical matters of his/her life. One of the predictive variables for religious practices and spiritual experiences is “attachment style”. Kirkpatrick considers a person’s connection to God to be a bond that can be explained by attachment theory, and in other words, the individual internalizes his/her connection to the primary caregiver, and by shaping the type of relationship, his/her attitude to others, and the early relationships of his/her life, he/she adopts

Authors retain the copyright. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

his/her religious beliefs and beliefs. Secure, avoidant, and ambivalent attachment styles to God are three types of attachment styles to God. Spiritual attitude refers to the views, beliefs, values, and feelings that an individual has regarding spiritual issues, the existence of God or a power beyond him/herself, the purpose of life, and his/her relationship with the universe. Based on the theoretical and practical background of the research, spiritual attitude is a variable that is related to both commitment and practical attitude to prayer and attachment styles to God. Spiritual attitude can shape the way an individual understands and experiences his/her connection with God and, as a result, affects his/her level of adherence to religious practices. The aim of the present study is to formulate a model of attitude and practical commitment to prayer based on attachment styles to God with the mediating role of spiritual attitude.

Method: This research is of a fundamental type and the data used is quantitative. Its method, considering the nature of the subject, was a descriptive study of the correlation-structural equation modeling type. The population included all students of the University of Quran and Hadith studying in the second semester of 2024-2025. The sample selection was done by the convenience sampling. The data were collected using the scales of “Attitude and Practical Commitment to Prayer” by Anisi et al. (2010), “Attachment to God” by Rowatt and Kirkpatrick (2002), “Measuring Spiritual Attitude” by Shahidi and Farajnia (2012). Descriptive statistics methods included the mean and standard deviation as well as the structural equation modeling method using the partial least squares method in the inferential statistics section, and SPSS-27 and SmartPLS-3 were applied to analyze the data.

Results: The findings showed that the R-squared correlation (R^2) shown within the circle of the main criterion or dependent variable of the model explained 38.8% of the variance of the attitude and practical commitment to prayer variable through the predictor variables of the model, namely secure, avoidant, and ambivalent attachment styles to God and spiritual attitude. The obtained R^2 value is considered as the mean R-squared correlation and indicates the average fit of the structural model of the research. The Q^2 criterion, which indicates the predictive power or predictive fit of the model, was obtained 0.243 for spiritual attitude and 0.296 for attitude and practical commitment to prayer; therefore, according to the obtained Q^2 values, the predictive power of the model for the variables of spiritual attitude and attitude and practical commitment to prayer is at an average level. The results of the direct path coefficients between the attachment styles to God and the

attitude and practical commitment to prayer variable are not significant, and the t value of the remaining path coefficients is greater than 1.96 and is significant at the 0.05 level. Based on the results obtained, the direct path coefficients between secure, avoidant, and ambivalent attachment to God and attitude and practical commitment to prayer were 0.046, -0.093, and 0.002, respectively, and were not statistically significant, but the indirect path coefficients of these variables were statistically significant; therefore, it can be concluded that spiritual attitude plays a complete mediating role in the relationship between attachment styles to God and attitude and practical commitment to prayer.

Conclusion: Given the role of spiritual attitude as a complete mediator for better understanding and strengthening religious behavior such as prayer, special attention should be paid to the formation and development of spiritual attitude. As a psychological mediator, this attitude creates the necessary internal motivation for religious behavior such as prayer. This attitude gives meaning to the religious experience, provides the internal strength necessary for continuity and commitment to acts of worship, and is the activating factor of intention, motivation, and commitment to prayer. An individual may consider God as a source of security (secure attachment), but until this image is institutionalized in deep spiritual attitudes, it will not lead to a practical commitment in the form of prayer. Spiritual attitude is the main and necessary bridge between an individual's internal relationship with God (attachment) and his/her religious behavior (prayer). People with a secure attachment to God consider God as a safe haven; as a result, they derive a sense of support, security, and meaning from their relationship with God. However, this feeling alone is not enough to create a practical obligation to worship such as prayer; it must first be transformed into a strong "spiritual attitude". People with an avoidant or ambivalent attachment to God have an unstable, disconnected, or fearful relationship with God that prevents the formation of a stable spiritual foundation, and as a result, their commitment to worship will also be weak. Finally, it is suggested that more studies be conducted with diverse scales and different samples so that such findings can be generalized.

Acknowledgements: The authors, with gratitude to God, would like to express their gratitude to all those who participated in this research. The first author was responsible for guiding the overall research process, and the second author was responsible for the design, data collection, and analysis.

Conflict of interest and funding: The authors declare that there are no conflicts of interest in this article and that all research costs were covered by them.

Keywords: Attitude and Practical Commitment to Prayer, Attachment Styles to God, Spiritual Attitude.

Cite this article: Talebi, Erfan, and Hamed, Fatemeh Sadat (2025), Formulating a Model of Attitude and Practical Commitment to Prayer Based on Attachment Styles to God with the Mediating Role of Spiritual Attitude among Students, *Journal of Studies in Islam and Psychology*, 19(38): 7-45.

تدوین مدل نگرش و التزام عملی به نماز براساس سبک‌های دلبستگی به خدا با نقش میانجی نگرش معنوی در دانشجویان

عرفان طالبی^{۱*} ، فاطمه سادات حامدی^۲

۱. دکتری تخصصی، گروه روان‌شناسی، دانشکده علوم و معارف اسلامی، دانشگاه علوم قرآن و حدیث، شهر ری، ایران (نویسنده مسئول).

talebi_erfan@yahoo.com

۲. دانشجوی کارشناسی، گروه روان‌شناسی، دانشکده علوم و معارف اسلامی، دانشگاه علوم قرآن و حدیث، شهر ری، ایران.

fatemehamedi764@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۱۹؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۱۸

چکیده گسترده

مقدمه و اهداف: ارتباط و حضور خداوند در زندگی انسان محدود به مکان و زمان نمی‌شود. نماز نیایش یا عملی است که با هدف برقراری ارتباط نزدیک با معبود انجام می‌شود. نگرش و التزام عملی به نماز بیان می‌کند که فرد تا چه حد در امور اعتقادی و عملی زندگی خود بر نماز پایبند است. یکی از متغیرهای پیش‌بینی‌کننده برای اعمال مذهبی و تجارب معنوی «سبک دلبستگی» است. کرک پاتریک ارتباط انسان با خدا را پیوندی می‌داند که با نظریه دلبستگی تبیین‌پذیر است و به عبارتی فرد ارتباط خود با مراقب اولیه را درون‌سازی کرده، و با شکل‌دهی نوع رابطه، نگرش خویش با دیگران و روابط

اولیه زندگی خود، عقاید و باورهای دینی‌اش را اتخاذ می‌کند. سبک‌های دلبستگی ایمن، اجتنابی و اضطرابی به خدا سه نوع سبک دلبستگی به خدا می‌باشند. نگرش معنوی به دیدگاه‌ها، باورها، ارزش‌ها و احساساتی اشاره دارد که فرد نسبت به مسائل معنوی، وجود خدا یا قدرتی فراتر از خود، هدف زندگی و رابطه خود با جهان هستی دارد. براساس پیشینه نظری و عملی پژوهش نگرش معنوی متغیری است که هم با التزام و نگرش عملی به نماز و هم سبک‌های دلبستگی به خدا ارتباط دارد، نگرش معنوی می‌تواند نحوه درک و تجربه فرد از ارتباط با خدا را شکل دهد و در نتیجه میزان پابندی وی به اعمال عبادی را تحت تأثیر قرار دهد. هدف پژوهش حاضر تدوین مدل نگرش و التزام عملی به نماز براساس سبک‌های دلبستگی به خدا با نقش میانجی نگرش معنوی است.

روش: این پژوهش از نوع بنیادی و داده‌های مورد استفاده کمی است. روش آن با توجه به ماهیت موضوع، مطالعه توصیفی از نوع همبستگی - مدل معادلات ساختاری بوده است. جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه دانشجویان دانشگاه قرآن و حدیث در نیمسال دوم تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۴ بودند. انتخاب نمونه به روش در دسترس انجام شد. داده‌ها با استفاده از مقیاس‌های «نگرش و التزام عملی به نماز» انیسی و همکاران (۱۳۸۹)، «دلبستگی به خدا» روات و کرک پاتریک (۲۰۰۲)، «سنجش نگرش معنوی» شهیدی و فرج‌نیا (۱۳۹۱) جمع‌آوری شدند. روش‌های آمار توصیفی شامل میانگین و انحراف معیار و همچنین روش مدل‌سازی معادلات ساختاری به شیوه حداقل مربعات جزئی در بخش آمار استنباطی و از نرم‌افزارهای آماری SPSS نسخه ۲۷ و SmartPls نسخه ۳ برای تحلیل داده‌ها استفاده شد.

نتایج: یافته‌های پژوهش نشان داد میزان ضریب تعیین (R^2) که در داخل دایره متغیر ملاک یا وابسته اصلی مدل نشان داده شده است، $38/8$ درصد از واریانس متغیر نگرش و التزام عملی به نماز از طریق متغیرهای پیش‌بین مدل، یعنی سبک‌های دلبستگی ایمن، اجتنابی و دوسوگرا به خدا و نگرش معنوی تبیین شده است. مقدار R^2 به دست آمده به عنوان ضریب تعیین متوسط قلمداد شده و نشان‌دهنده برازش متوسط مدل ساختاری پژوهش است. معیار Q^2 که قدرت پیش‌بینی یا تناسب پیش‌بینی مدل را نشان می‌دهد برای نگرش معنوی $0/243$ و برای نگرش و التزام عملی به نماز $0/296$ به دست آمد؛ بنابراین با توجه به مقادیر Q^2 به دست آمده قدرت پیش‌بینی مدل برای متغیرهای نگرش معنوی و نگرش و التزام عملی به نماز در حد متوسط است. نتایج ضرایب مسیر مستقیم بین سبک‌های دلبستگی به خدا

نوع مقاله: پژوهشی

به متغیر نگرش و التزام عملی به نماز معنادار نیستند و مقدار t بقیه ضرایب مسیر بزرگ‌تر از $1/96$ بوده و در سطح $0/05$ معنادار هستند. براساس نتایج حاصل‌شده ضرایب مسیر مستقیم بین دلبستگی ایمن، اجتنابی و دوسوگرا به خدا به نگرش و التزام عملی به نماز به ترتیب برابر $0/046$ ، $0/093$ و $-0/002$ بوده، و از نظر آماری معنادار نیستند ولی ضریب مسیر غیرمستقیم همین متغیرها از نظر آماری معنادار هستند؛ بنابراین می‌توان استنباط کرد که نگرش معنوی در ارتباط بین سبک‌های دلبستگی به خدا با نگرش و التزام عملی به نماز نقش میانجی کامل را دارد.

بحث و نتیجه‌گیری: با توجه به نقش میانجی کامل نگرش معنوی برای درک بهتر و تقویت رفتار دینی مانند نماز باید به شکل‌گیری و توسعه نگرش معنوی نیز توجه ویژه شود. این نگرش به‌عنوان یک واسطه روان‌شناختی، انگیزه درونی لازم برای رفتار دینی مانند نماز را ایجاد می‌کند. این نگرش سبب معنا دادن به تجربه مذهبی می‌شود، نیروی درونی لازم برای تداوم و تعهد به اعمال عبادی را فراهم می‌سازد و عامل فعال‌کننده نیت، انگیزه و التزام به نماز است. فرد ممکن است خدا را منبع امنیت بداند (دلبستگی ایمن)، اما تا زمانی که این تصویر در نگرش‌های عمیق معنوی نهادینه نشود به تعهد عملی در قالب اقامه نماز نمی‌انجامد. نگرش معنوی پل اصلی و ضروری بین رابطه درونی فرد با خدا (دلبستگی) و رفتار دینی او (نماز) است. افرادی با دلبستگی ایمن به خدا، خداوند را پناهگاهی امن می‌دانند؛ در نتیجه احساس حمایت، امنیت و معنا را از ارتباط با خداوند می‌گیرند، اما این احساس به تنهایی کافی نیست که الزام عملی به عباداتی مانند نماز ایجاد کند، بلکه نخست باید به یک «نگرش معنوی» نیرومند تبدیل شود. افراد با دلبستگی اجتنابی یا اضطرابی به خدا، رابطه‌ای ناپایدار، گسسته یا توأم با ترس از خدا دارند که مانع شکل‌گیری یک بنیان معنوی پایدار می‌شود و در نتیجه التزام به عبادت نیز دچار ضعف خواهد بود. در پایان پیشنهاد می‌شود مطالعات بیشتری با مقیاس‌هایی متنوع و نمونه‌هایی مختلف انجام پذیرد تا بتوان به چنین یافته‌هایی عمومیت بخشید.

تقدیر از مشارکت همکاران: نویسندگان با شکرگزاری از خداوند، از تمام افرادی که در این پژوهش همراه بوده‌اند کمال قدردانی و تشکر را دارند. نویسنده اول مسئولیت هدایت فرایند کلی پژوهش و نویسنده دوم مسئولیت طراحی، جمع‌آوری داده‌ها و تحلیل را برعهده داشته‌اند.

تضاد منافع و تأمین مالی: نویسندگان اعلام می‌کنند که هیچ تضاد منافع در این مقاله وجود ندارد و کلیه هزینه‌های پژوهش از سوی آنان تأمین شده است.

نوع مقاله: پژوهشی

واژگان کلیدی: نگرش و التزام عملی به نماز، سبک های دلبستگی به خدا، نگرش معنوی.

استناد: طالبی، عرفان، و حامدی، فاطمه سادات (۱۴۰۴). تدوین مدل نگرش و التزام عملی به نماز براساس سبک‌های دلبستگی به خدا با نقش میانجی نگرش معنوی در دانشجویان. مجله مطالعات اسلام و روان‌شناسی ۱۹(۳۸): ۴۵-۷.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مقدمه

دین^۱ مجموعه‌ای از نظام‌های فرهنگی، اعتقادی و جهان‌بینی‌هایی است که با ایجاد نمادهایی، انسان را به ارزش‌های معنوی ارتباط می‌دهد (طالبی و زمانی، ۱۴۰۰). هر دین و مذهبی پیروان خود را به انجام مجموعه‌ای از مناسک و عبادت‌ها ملزم می‌کند (دورکیم،^۲ ۱۴۰۲). مذهب و اعتقادات دینی با آرامش بخشیدن به انسان و تأمین امنیت فردی، خلأهای اخلاقی، عاطفی و معنوی موجود در فرد و جامعه را استحکام می‌بخشد و پایگاه محکمی را برای انسان در برابر مشکلات و محرومیت‌های زندگی ایجاد می‌کند (سورژیکویچ^۳ و دیگران، ۲۰۲۲). از سویی فطرت انسان هم به پرستش و عبودیت گرایش دارد و این گرایش در ادیان و مکاتب به گونه‌های مختلف بروز کرده است (برینگ،^۴ ۲۰۱۳)؛ از این‌رو دین‌ورزی در انسان قدمتی دیرینه داشته، و جزء جدایی‌ناپذیر زندگی انسان است (ویلدمان،^۵ ۲۰۱۰). ارتباط و حضور خداوند در زندگی انسان محدود به مکان و زمان نمی‌شود و خداوند در کتاب آسمانی همواره خود را حاضر و ناظر معرفی می‌کند: «و هر کجا باشید او با شماست و خدا به هرچه کنید بیناست» (حدید، ۴) و خود را اجابت‌کننده دعای بندگان معرفی می‌کند: «و خدای شما فرمود که مرا با (خلوص دل) بخوانید تا دعای شما مستجاب کنم. آنان که از (دعا و) عبادت من اعراض و سرکشی کنند زود با ذلت و خواری در دوزخ شوند» (غافر، ۶۰). خداوند یاد و ذکر خود را تنها راه آرامش و سکناي روح معرفی می‌کند: «آنها که به خدا ایمان آورده و دل‌هاشان به یاد خدا آرام می‌گیرد، آگاه شوید که تنها یاد خدا آرام‌بخش دل‌هاست» (رعد، ۱۳) و دوری از یاد و ذکرش را سبب قرار گرفتن انسان در تنگنا و فشار مادی و معنوی معرفی می‌کند: «و هر کس از یاد من رویگردان شود، همانا (در دنیا) معیشتش تنگ شود و روز قیامت او را نابینا محسوس میکنیم» (طه، ۱۲۴). خداوند نماز را یکی از روحانی‌ترین ابعاد دین و ابزار ارتباط با خود می‌شمارد: «منم خدای یکتا که هیچ خدایی جز من نیست، پس مرا (به یگانگی) پرست و نماز را مخصوصاً برای یاد من بپا دار»، زیرا انسان به وسیله نماز و ارتباط با روح عالم، قدرتی

-
1. Religion
 2. Durkheim, D. E.
 3. Surzykiewicz, J.
 4. Bering, J.
 5. Wildman, W. J.

معنوی به همراه آثار روان‌شناختی یا جسمانی در فرد جریان می‌یابد (عندلیب، ۱۳۹۷). اقامه نماز هدف و آرزوی انبیای الهی و از مهم‌ترین ارکان توحید است: «پروردگارا! مرا و از ذریه‌ام نیز کسانی را نمازگزار گردان و بار الها دعای مرا بپذیر» (ابراهیم، ۴۰؛ به نقل از صفایی حائری، ۱۳۹۸). درحقیقت نماز ابراز پرستش و عبادت مخصوصی است که بنده در پیشگاه خدا انجام می‌دهد و جزء جدایی‌ناپذیر همه شرایع الهی و در هر دینی به صورتی خاص وجود داشته است (علیجانی و دیگران، ۱۳۹۸).

براساس آیه «و من جنّ و انس را نیافریدم مگر برای اینکه مرا (به یکتایی) پرستش کنند» (ذاریات، ۵۶). هدف خلقت انسان‌ها عبادت پروردگار معرفی شده است و منظور از عبادت، ایجاد نوعی رابطه خاضعانه و ستایشگرانه انسان با خالق هستی و بارزترین مصداق آن نماز می‌باشد (پاداشی و معصومی، ۱۳۹۷). در بسیاری از آیات به نقش نماز در آرام‌سازی درون، شفا بخشی قلب و شادابی روح و روان اشاره شده است (حزبایان، ۱۳۹۶)؛ افزون بر اینکه نماز از مؤثرترین راه‌های تقرب به خداست، شخصیت‌ساز نیز می‌باشد؛ زیرا ارزش‌های زیادی همچون آرامش، نظم، طهارت و صبوری را در شخصیت انسان شکل می‌دهد (اوکتاویانی و رمضان، ۲۰۲۴^۱). نگرش و التزام عملی به نماز به مواردی همچون اثربخشی نماز در زندگی فردی و اجتماعی، توجه و عمل به مستحبات، التزام و اهتمام جدی برای انجام نماز، مراقبت و حضور قلب در نماز توجه دارد (شیرزادی و دیگران، ۱۳۹۸).

یکی از متغیرهای پیش‌بینی‌کننده برای اعمال مذهبی و تجارب معنوی «سبک دلبستگی»^۲ است (چرنیاک^۳ و همکاران، ۲۰۲۱). در میان مفاهیم فراوان دینی و معنوی در روان‌شناسی، دلبستگی به خدا^۴ به‌عنوان یکی از بهترین مفاهیم بیان‌کننده دینداری مورد توجه پژوهشگران عرصه روان‌شناسی قرار گرفته است (طالبی، زمانی و جعفری، ۱۴۰۳). نظریه دلبستگی را نخستین‌بار جان بالبی^۵ مطرح کرد و سپس از سوی ماری اینسورث^۶ گسترش یافت (اللینگتون، ۲۰۲۴^۷). این نظریه به رابطه بین کودک و مراقب

1. Oktaviani, S. & Rhamadhan, Y.

2. Attachment Style

3. Cherniak, A. D.

4. Attachment to God

5. John Bowlby

6. Mary Ainsworth

7. Ellington, D. R.

اصلی‌اش و تأثیرات آن بر رشد روانی و اجتماعی کودک می‌پردازد و شامل دو جنبه عاطفی و جسمانی است (فیست^۱ و همکاران، ۱۴۰۲/۲۰۲۳). به عقیده بالبی سبک‌های دلبستگی الگوهایی از انتظارات، نیازها و عواطف هستند که در اوایل زندگی در نتیجه تعامل مراقبین با افراد ایجاد می‌شود (کرین^۲، ۱۴۰۲/۲۰۰۹). کرک پاتریک^۳ (۱۴۰۲/۲۰۰۰) با الهام گرفتن از پژوهش‌های بالبی و اینسورث، ارتباط انسان با خدا را نیز پیوندی می‌داند که با نظریه دلبستگی تبیین‌پذیر است و به عبارتی، فرد ارتباط خود با مراقب اولیه را درون‌سازی^۴ کرده و با شکل‌دهی نوع رابطه، نگرش خویش با دیگران و روابط اولیه زندگی خود، عقاید و باورهای دینی‌اش را اتخاذ می‌کند. بنابر نظر پاتریک (۱۴۰۲/۲۰۰۰) انواع سبک‌های دلبستگی به خدا عبارت‌اند از: ۱. افراد با دلبستگی ایمن به خدا،^۵ کسانی که خدا را پناهگاه امن خود و منبع قدرت در مقابله با مشکلات زندگی می‌دانند؛ ۲. افراد با دلبستگی اجتنابی به خدا،^۶ آنان که از ارتباط داشتن و نزدیک شدن به خدا دوری می‌کنند و فاقد پناهگاه مطمئن جهت اعتماد به خدا هستند؛ ۳. افراد با دلبستگی اضطرابی به خدا،^۷ کسانی که هراس از دوست داشته نشدن از سوی خدا دارند و به دنبال اطمینان از عشق خداوند هستند (کرک پاتریک، ۱۹۹۸). کرک پاتریک و شاور^۸ (۱۹۹۰) در مطالعات خود به این نتیجه رسیدند که افراد با الگوهای دلبستگی ایمن، سطوح بالاتری از تعهد مذهبی را نسبت به الگوهای دلبستگی اجتنابی دارند. افرادی که دلبستگی ناایمن به خدا می‌یابند، نیازشان به داشتن پایگاه امن معنوی دچار آسیب شده و از احقاق حق خود و طرفداری از ارزش‌های اصیل دینی و انسانی می‌ترسند، زیرا اطمینان به حمایت شدن از سوی موضع دلبستگی و حمایت متعالی را از دست داده‌اند؛ در نتیجه دلبستگی ناایمن به خدا سبب کاهش سلامت روانی و بهزیستی مذهبی و وجودی آنان می‌شود و در مقابل افزایش هیجان‌های منفی را به همراه خواهد داشت (بک و مک‌دونالد،^۹ ۲۰۰۴؛

-
1. Feist, G. J.
 2. Crane, W. C.
 3. Kirkpatrick, L. A.
 4. Internalizing
 5. Secure attachment to God
 6. Attachment to God
 7. Anxious attachment to God
 8. Shaver, P. R.
 9. Beck, R. & McDonald, A.

روات و کرک پاتریک،^۱ ۲۰۰۲) نوع دلبستگی به خدا در واقع به عنوان یک نیروی مولد و جان خیز به افراد احساس آرامش و دلگرمی بالایی می دهد و زندگی افراد را ارزشمند و صاحب معنا می کند که این امر سبب شکل گیری نگرش معنوی در افراد می شود (حاتمی و دیگران، ۱۳۹۵). نتایج پژوهش عالیپور (۱۳۹۸) نشان داد رابطه مذهبی بودن و معنویت با سازگاری روان شناختی از راه متغیر میانجی دلبستگی به خدا برقرار بوده است. در پژوهش دوسو^۲ و همکاران (۲۰۱۹) نتایج نشان داد که مقیاس «دغدغه با روابط» (دلبستگی مضطرب/دوسوگرا) دلبستگی اجتنابی به خدا، و مقیاس «ثانویه برای رابطه» (دفع دلبستگی) دینداری بیرونی شخصی را مثبت و دینداری درونی را منفی پیش بینی می کند..

از دیگر متغیرهای مرتبط با درک و ارتباط با خدا نگرش معنوی^۳ است (کویانی، ۱۳۹۹). نگرش معنوی گلاک و استارک^۴ (۱۹۶۰؛ به نقل از آذربایجانی و موسوی اصل، ۱۳۹۳) به دیدگاه ها، باورها، ارزش ها و احساساتی اشاره دارد که فرد نسبت به مسائل معنوی، وجود خدا یا قدرتی فراتر از خود، هدف زندگی و رابطه خود با جهان هستی دارد. این نگرش می تواند نقش مهمی در سلامت روانی، تاب آوری و رضایت از زندگی داشته باشد (کاظمی و دیگران، ۱۴۰۱). از دید فولر و لوین^۵ (۱۹۸۰؛ به نقل از بستان، ۱۳۹۰) ابعاد نگرش معنوی عبارت اند از: باور به وجود یک قدرت متعالی، معنا و هدف در زندگی، احساس ارتباط با کل هستی، تجارب معنوی، داشتن ارزش های اخلاقی. نتایج تحقیقات آثار مفید معنویت بر سازگاری فرد و مقابله با فشارهای اجتماعی و استرس های زندگی را نشان داده است (ارنوت،^۶ ۲۰۱۹)؛ بنابراین افراد با گرایش ها و نگرش های معنوی، هنگام رویارویی با آسیب، پاسخ بهتری را به وضعیتی می دهند که درون آن هستند، موقعیت تولیدکننده فشار را بهتر اداره می کنند و از سلامت بهتری برخوردارند (اومیاچو^۷ و دیگران، ۲۰۲۳). درنهایت می توان گفت معنویت فرایند رشدی است که هدفش رسیدن به تعالی و شناخت هرچه بیشتر خداوند و نزدیک شدن به اوست؛ نخستین مرحله پس از توجه به این گرایش ها، دست یافتن به

1. Rowatt, W. C. & Kirkpatrick, L.

2. D'Urso, G.

3. Spiritual Attitude

4. Glock, Stark

5. Fuller & Levine

6. Arnout, B. A.

7. Omoyajowo, K. O.

نگرش معنوی و در مرحله بعد، عمل و رفتار براساس آن نگرش است (توانایی معنوی)^۱؛ زیرا هر چقدر نگرش معنوی انسان زیربنای اعتقادی و فکری قوی‌تری داشته باشد، رشد معنوی عمیق‌تری را تجربه می‌کند و این فرایند رشد معنوی بر رفتار انسان نسبت به خودش و روابطش با انسان‌های دیگر تأثیرگذار است و نیز راه معنا دادن به زندگی و یافتن هدف اصلی زندگی را به انسان نشان می‌دهد (وحیدی و جعفری‌هرندی، ۱۳۹۶). در مجموع می‌توان گفت سبک‌های دلبستگی به خدا جهت‌گیری افراد نسبت به معنویت را شکل می‌دهند و بر نوع نگرش آنها به زندگی، معنا، خدا و جهان تأثیر می‌گذارند (کازمی و دیگران، ۱۴۰۱؛ وحیدی و جعفری‌هرندی، ۱۳۹۶). نگرش معنوی که شامل باور به وجود خدا، معناجویی در زندگی، احساس ارتباط با هستی و پابندی به ارزش‌های اخلاقی است، نقش مهمی در شکل‌گیری رفتارهای دینی ایفا می‌کند. افرادی که نگرش معنوی بالاتری دارند، معمولاً عبادت را نه صرفاً به‌عنوان یک تکلیف بلکه به‌عنوان راهی برای ارتباط با خدا و تحقق معنای زندگی می‌بینند؛ به همین دلیل آنها التزام بیشتری نسبت به نماز نشان می‌دهند و با حضور قلب بیشتر، اهتمام به اقامه به‌موقع و درک عمیق‌تری از فلسفه نماز دارند. در واقع نگرش معنوی زیرساخت روان‌شناختی و انگیزشی لازم برای تعهد عملی به نماز را فراهم می‌سازد (شیرزادی و همکاران، ۱۳۹۸). در جوامع دینی نماز به‌عنوان یکی از اصلی‌ترین رفتارهای عبادی نقش مهمی در سلامت روان و معنابخشی به زندگی افراد دارد؛ با این حال میزان التزام به نماز به عوامل روان‌شناختی فراوانی وابسته است. ازجمله این عوامل سبک دلبستگی به خداست که نوع رابطه فرد با خداوند را تعیین می‌کند و می‌تواند به صورت ایمن یا نایمن شکل گیرد. از سوی دیگر نگرش معنوی به‌عنوان مجموعه‌ای از باورها، ارزش‌ها و احساسات فرد نسبت به مسائل متعالی می‌تواند نقش واسطه‌ای مهمی بین سبک دلبستگی و رفتارهای دینی ایفا کند. نگرش معنوی زمینه‌ساز رشد درونی، معناجویی و جهت‌گیری مثبت در زندگی است و می‌تواند انگیزه‌های درونی برای انجام عبادات را تقویت کند. مرور ادبیات و پیشینه پژوهش‌های انجام‌شده نشان می‌دهد که هرچند ارتباط بین متغیرهایی مانند نماز، سبک دلبستگی به خدا، نگرش معنوی در مطالعات فراوانی بررسی شده، اما چند خلأ اساسی در این حوزه قابل شناسایی است: بررسی‌های محدود و پراکنده‌ای از سبک دلبستگی به خدا در بستر فرهنگی ایرانی و اسلامی صورت گرفته است؛ در حالی که زمینه‌های

فرهنگی دینی تأثیر مهمی بر نوع دلبستگی به خدا و ابراز دینداری دارند. اغلب مطالعات رابطه دو متغیره بین دلبستگی به خدا و دینداری یا معنویت را بررسی کرده‌اند درحالی‌که نقش متغیرهای میانجی مانند «نگرش معنوی» یا «نگرش به نماز» به صورت انحصاری به‌عنوان یک متغیر ملاک در این روابط، کمتر مورد توجه قرار گرفته است؛ درنتیجه فرایند روان‌شناختی دقیق منتهی به تعهد دینی هنوز به‌درستی روشن نشده است. نقش نگرش معنوی به‌عنوان مؤلفه‌ای متمایز از باورهای دینی و به‌عنوان نیروی جهت‌دهنده در رفتارهای مذهبی مانند نماز، کمتر در مطالعات داخلی تحلیل و مدل‌سازی شده است؛ درحالی‌که مطالعات جدید به ضرورت در نظر گرفتن ساختارهای درونی‌تر و نگرشی اشاره کرده‌اند. مطالعات اندکی به بررسی اثر همزمان سبک‌های دلبستگی (ایمن، اجتنابی، اضطرابی) به خدا با نگرش معنوی در تبیین تعهد یا رفتار مذهبی پرداخته‌اند؛ از این‌رو ترکیب این سه متغیر در یک مدل مفهومی می‌تواند تصویری جامع‌تر از سازوکارهای روان‌شناختی دینداری ارائه دهد. بر همین اساس پژوهش حاضر با هدف پر کردن این خلأها به دنبال بررسی نقش سبک دلبستگی به خدا و نگرش معنوی در شکل‌گیری نگرش و رفتارهای مذهبی، به‌ویژه نسبت به نماز است. نگرش معنوی می‌تواند نحوه درک و تجربه فرد از ارتباط با خدا را شکل دهد و درنتیجه میزان پایبندی وی به اعمال عبادی را تحت‌تأثیر قرار دهد. بنابراین پژوهش حاضر درصدد پاسخ به این سؤال است که آیا مدل نگرش و التزام عملی به نماز براساس سبک‌های دلبستگی به خدا با نقش میانجی نگرش معنوی با داده‌های تجربی برازش دارد؟

روش پژوهش

تحقیق حاضر از نوع بنیادی و داده‌های مورد استفاده کمی است. روش آن با توجه به ماهیت موضوع، مطالعه توصیفی از نوع همبستگی-مدل معادلات ساختاری^۱ بوده است. جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه دانشجویان دانشگاه قرآن و حدیث در نیمسال دوم تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۴ بودند. در مدلیابی معادلات ساختاری تعیین حجم نمونه می‌تواند بین ۵ تا ۱۵ مشاهده به ازای هر متغیر اندازه‌گیری‌شده تعیین شود و حجم نمونه نباید زیر ۲۰۰ نفر باشد (سرمد، حجازی و بازرگان، ۱۳۹۰). پس از توزیع پرسشنامه در پلتفرم مجازی پرس‌لاین و با حذف داده‌های غیرقابل قبول درنهایت نمونه‌ای به حجم ۴۵۰

نفر با روش نمونه‌گیری غیرتصادفی در دسترس مورد بررسی آماری قرار گرفتند؛ در این امر ملاک‌های ورود به پژوهش شامل رضایت آگاهانه، پاسخگویی صادقانه و حفظ اطلاعات شخصی بود. در پژوهش حاضر جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش‌های آمار توصیفی شامل میانگین و انحراف معیار و روش مدل‌سازی معادلات ساختاری به شیوه حداقل مربعات جزئی در بخش آمار استنباطی و از نرم‌افزارهای آماری SPSS نسخه ۲۷ و SmartPls نسخه ۳ برای تحلیل داده‌ها استفاده شد.

ابزار پژوهش

۱. مقیاس نگرش و التزام عملی به نماز

این پرسشنامه را انیسی و همکاران (۱۳۸۹) به منظور سنجش نگرش و التزام عملی نسبت به نمازهای واجب ساخته‌اند. این مقیاس ۵۰ سؤال دارد و از چهار زیرمقیاس تشکیل شده است. زیرمقیاس‌ها شامل اثربخشی نماز در زندگی فردی و اجتماعی، توجه و عمل به مستحبات، التزام و اهتمام جدی برای انجام نماز و مراقبت و حضور قلب در نماز می‌باشد که پاسخ‌های آن به شیوه لیکرت و به صورت پنج گزینه‌ای «کاملاً مخالفم» (نمره ۰) تا «کاملاً موافقم» (نمره ۴) تهیه شده است. دامنه نمرات از صفر تا ۲۰۰ متغیر است و نمرات بالاتر نشان از اهمیت بیشتر به نماز دارد. نتایج به دست آمده در پژوهش انیسی و همکاران (۱۳۸۹) نشان داد که مقیاس نگرش و التزام عملی به نماز دارای روایی محتواست؛ همچنین روایی همزمان آن با مقیاس‌های التزام عملی به اعتقادات مذهبی و جهت‌گیری مذهبی آلپورت تأیید شد. روایی همزمان با مقیاس‌های التزام عملی به اعتقادات مذهبی و جهت‌گیری بیرونی و درونی مقیاس آلپورت به ترتیب ۰/۶۱، ۰/۳۴، ۰/۶۲ به دست آمد. ضریب بازآزمایی مقیاس با یک هفته فاصله، ۰/۹۶ به دست آمد؛ همچنین ضریب پایایی پرسشنامه از نظر همسانی درونی ۰/۹۲ است. ضریب تصنیفی مقیاس نیز ۰/۸۷ به دست آمد (انیسی و دیگران، ۱۳۸۹). در پژوهش حاضر پایایی این پرسشنامه با روش آلفای کرونباخ برای اثربخشی نماز در زندگی فردی و اجتماعی ۰/۹۲، توجه و عمل به مستحبات ۰/۸۸، التزام و اهتمام جدی برای انجام نماز ۰/۹۵ و مراقبت و حضور قلب در نماز ۰/۸۹ به دست آمد.

۲. پرسشنامه دلبستگی به خدا^۱

این پرسشنامه را روات و کرک پاتریک (۲۰۰۲) با هدف ارزیابی سبک دلبستگی افراد به خدا تهیه کرده‌اند که نه گویه دارد. در این آزمون هر سه گزاره یکی از سبک‌های دلبستگی به خدا براساس طیف لیکرت هفت درجه‌ای (کاملاً مخالف، نمره ۱ تا کاملاً موافق، نمره ۷) نمره‌گذاری می‌شود. پرسشنامه دلبستگی به خدا شامل سه مؤلفه دلبستگی ایمن، اجتنابی و دوسوگرا است. آلفای کرونباخ گزارش شده برای هر عامل ایمن، اجتنابی و دوسوگرا به ترتیب ۰/۸۷، ۰/۷۰ و ۰/۷۶ می‌باشد (تقی‌یازه و دیگران، ۱۳۸۴). در مطالعه شهابی‌زاده و همکاران (۱۳۸۵) همسانی درونی دلبستگی ایمن، اجتنابی و دوسوگرا به خدا به ترتیب ۰/۷۴، ۰/۸۴ و ۰/۶۸ نشان داده شد و روایی محتوایی آن با توجه به مبانی نظری موجود ۰/۸۹ گزارش شد؛ همچنین در پژوهش حاضر پایایی این پرسشنامه با روش آلفای کرونباخ برای دلبستگی ایمن ۰/۷۰، دلبستگی اجتنابی ۰/۸۵ و دلبستگی دوسوگرا ۰/۷۶ به دست آمد.

۳. پرسشنامه سنجش نگرش معنوی

این پرسشنامه را شهیدی و فرج‌نیا (۱۳۹۱) طراحی کرده‌اند که شامل ۴۳ سؤال پنج گزینه‌ای به روش نمره‌گذاری لیکرت است. نمره‌گذاری مربوط به پاسخ‌ها به صورت لیکرت ۴ تا صفر می‌باشد؛ به جز پاسخ‌های مربوط به سؤالات ۵، ۱۰، ۱۵، ۲۰، ۲۵ که به صورت برعکس نمره‌گذاری می‌شوند. روایی صوری و محتوایی سؤالات از طریق نظرخواهی از نوزده نفر از اساتید متخصص بررسی و پایایی آن به روش بازآزمایی و به فاصله زمانی پنج هفته، ۰/۶۱ گزارش شده است. با استفاده از تحلیل عوامل به روش «چرخشی» از نوع «واریماکس»، دو عامل با مقدار ویژه بالاتر از پنج، «نگرش معنوی» و «توانایی معنوی» مشخص شد؛ همچنین همسانی درونی برای کل پرسشنامه از راه محاسبه آلفای کرونباخ، ۰/۹۱ حاصل شد (شهیدی و فرج‌نیا، ۱۳۹۱). در پژوهش حاضر پایایی این پرسشنامه با روش آلفای کرونباخ برای کل پرسشنامه ۰/۹۴ (نگرش معنوی ۰/۹۰ و توانایی معنوی ۰/۹۰) به دست آمد.

یافته‌ها

حجم نمونه نهایی شامل ۴۵۰ نفر از دانشجویان بود. از این تعداد ۳۹۴ نفر (۸۷/۶ درصد) زن و تعداد ۵۶ نفر (۱۲/۴ درصد) مرد بودند. در جدول ۱ شاخص‌های توصیفی متغیرهای اصلی پژوهش گزارش می‌شود.

جدول ۱: شاخص‌های توصیفی متغیرهای پژوهش (n=۴۵۰)

نام متغیر	زیرمقیاس	میانگین	انحراف معیار	کجی	کشیدگی	حداقل	حداکثر
سبک دلبستگی به خدا	ایمن	۱۷/۴۶۲	۳/۶۴۷	-۱/۵۲	۲/۷۱۲	۳	۲۱
	اجتنابی	۵/۷۴۹	۳/۷۲	۱/۷۲۲	۲/۷۶۷	۳	۲۱
	دوسوگرا	۷/۲۱۸	۴/۱۴۳	۰/۷۸۲	-۰/۲۱۴	۳	۲۱
نگرش معنوی	نگرش	۷۷/۱۱۱	۱۲/۰۳	-۰/۷۹۲	۰/۵۶۳	۳۱	۹۶
	توانایی	۳۶/۷۳۸	۷/۲۸۸	-۰/۲۵۶	-۰/۶۸۷	۱۷	۴۸
نگرش و التزام عملی به نماز	زندگی فردی و اجتماعی	۴۳/۶۱۸	۱۰/۱۵۳	-۱/۴۷	۳/۱۲۶	۰	۵۶
	عمل به مستحبات	۲۴/۸۸	۸/۸۸۵	-۰/۴۹	۰/۳۷	۰	۴۸
	اهتمام جدی به نماز	۳۸/۷۹۱	۱۱/۳۰۷	-۱/۶۹	۲/۶۰۷	۰	۵۲
	مراقبت و حضور قلب	۳۴/۱۶۴	۷/۴۷۸	-۱/۵۵	۳/۵۶۱	۰	۴۴

براساس نتایج گزارش شده در جدول ۱، میانگین سبک دلبستگی ایمن به خدا برابر ۱۷/۴۶ و بیشتر از دو سبک دلبستگی اجتنابی و دوسوگرا است. میانگین زیرمقیاس زندگی فردی و اجتماعی برابر ۴۳/۶۱ با انحراف معیار ۱۰/۱۵، میانگین اهتمام جدی به نماز برابر ۳۴/۸۰، مراقبت و حضور قلب برابر ۳۴/۱۶ و کمترین میانگین به زیرمقیاس عمل به مستحبات تعلق داشته و برابر ۲۴/۸۸ است. میانگین نگرش معنوی نیز برابر ۷۷/۱۱ با میزان پراکندگی ۲۰/۷۸ واحد و میانگین توانایی معنوی برابر ۳۶/۷۳ با انحراف معیار ۷/۲۸ می‌باشد. مقدار شاخص‌های کجی^۱ و کشیدگی^۲ متغیرهای مربوط به سبک‌های دلبستگی ایمن به خدا، دوسوگرا و زیرمقیاس‌های نگرش و التزام عملی به نماز فراتر از دامنه +۱ الی -۱ قرار دارد

1. Skewness
2. Kurtosis

و نشان‌دهنده نرمال نبودن توزیع داده‌های مرتبط با این متغیرهاست. در جدول ۲ ضرایب همبستگی اسپیرمن^۱ بین متغیرها گزارش شده است.

جدول ۲: ماتریس ضرایب همبستگی بین متغیرهای اصلی پژوهش

۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	
							۱	۱. دل‌بستگی ایمن به خدا
						۱	-۰/۳۸۶	۲. دل‌بستگی اجتنابی به خدا
					۱	۰/۷۵۷	-۰/۳۰۷	۳. دل‌بستگی دوسوگرا به خدا
				۱	-۰/۵۰۲	-۰/۵۲۹	۰/۳۹۸	۴. نگرش معنوی
			۱	۰/۸۰۲	-۰/۴۱۸	-۰/۴۴۸	۰/۳۸۲	۵. توانایی معنوی
		۱	۰/۵۸۹	۰/۷۱۲	-۰/۳۷۸	-۰/۴۱۷	۰/۳۲۴	۶. زندگی فردی و اجتماعی
	۱	۰/۶۹۲	۰/۳۹۲	۰/۵۰۵	-۰/۲۶۲	-۰/۲۵۴	۰/۲۰۴	۷. عمل به مستحبات
۱	۰/۷۲۵	۰/۶۴۶	۰/۳۵۳	۰/۵۱۴	-۰/۳۴۱	-۰/۳۶	۰/۱۸۴	۸. اهتمام جدی به نماز
۰/۶۷۹	۰/۷۲۹	۰/۸۵۴	۰/۵۶	۰/۶۹۳	-۰/۳۷۵	-۰/۳۶۹	۰/۳۲۵	۹. مراقبت و حضور قلب

نکته: همه ضرایب در سطح ۰/۰۰۱ معنادار هستند.

با توجه به یافته‌های گزارش شده در جدول ۲ بین دل‌بستگی ایمن به خدا با سبک دل‌بستگی اجتنابی و دوسوگرا به خدا ضریب همبستگی منفی و معناداری وجود دارد؛ همچنین بین سبک دل‌بستگی ایمن به خدا با نگرش معنوی و زیر مقیاس‌های چهارگانه التزام عملی به نماز ضریب همبستگی مثبت و معناداری وجود دارد. ضرایب بین متغیرهای پیش‌بین و متغیر میانجی با متغیر وابسته اصلی از نظر آماری در سطح ۰/۰۱ معنادار هستند.

با توجه به نرمال نبودن توزیع داده‌های برخی از متغیرهای اصلی پژوهش برای بررسی برازش مدل نگرش و التزام عملی به نماز از طریق سبک‌های دل‌بستگی ایمن و ناایمن (اجتنابی و دوسوگرا) به خدا با توجه به نقش میانجی نگرش معنوی از مدلیابی معادلات ساختاری به شیوه حداقل مربعات جزئی استفاده شد. برای انجام این کار، نخست پایایی و روایی مدل اندازه‌گیری متغیرها با استفاده از میزان بارهای عاملی، آلفای کرونباخ، پایایی ترکیبی^۲ و میانگین واریانس استخراج‌شده^۳ (AVE) بررسی شد.

1. Spearman's rho

2. Composite Reliability

3. Average Variance Extracted

جدول ۳: شاخص‌های مربوط به کیفیت مدل اندازه‌گیری متغیرها

متغیر	نشانگر	بارهای عاملی	آلفای کرونباخ	پایایی ترکیبی	AVE
سبک دلبستگی ایمن به خدا	گویه ۱ گویه ۴ گویه ۶	۰/۷۵ ۰/۸۱ ۰/۸۱۱	۰/۷۰۳	۰/۸۳۳	۰/۶۲۵
سبک دلبستگی اجتنابی به خدا	گویه ۲ گویه ۷ گویه ۹	۰/۸۶۲ ۰/۸۸۴ ۰/۸۹۷	۰/۸۵۶	۰/۹۱۲	۰/۷۷۷
سبک دلبستگی اجتنابی به خدا	گویه ۳ گویه ۵ گویه ۸	۰/۸۴۹ ۰/۸۲۳ ۰/۸۰۱	۰/۷۶۷	۰/۸۶۴	۰/۶۸۰
نگرش معنوی	نگرش توانایی	۰/۹۵۹ ۰/۹۱۹	۰/۸۶۹	۰/۹۵۴	۰/۸۳۸
نگرش و التزام عملی به نماز	زندگی فردی و اجتماعی عمل به مستحبات اهتمام جدی به نماز مراقبت و حضور قلب	۰/۹۳۶ ۰/۸۸۷ ۰/۸۷۹ ۰/۹۵۵	۰/۹۳۶	۰/۹۵۴	۰/۸۳۷

براساس داده‌های جدول ۳، میزان بارهای عاملی متغیرهای نشانگر هر عامل بزرگ‌تر از ۰/۷۰ است و نشان می‌دهد که متغیرهای نشانگر از بار عاملی مطلوبی برخوردار هستند. میزان آلفای کرونباخ به‌عنوان شاخص همسانی درونی و پایایی ترکیبی یا مرکب به‌عنوان یک معیار دیگر برای بررسی همسانی درونی که همگی بیشتر از ۰/۷۰ هستند که نشان‌دهنده پایایی مطلوب مدل‌های اندازه‌گیری می‌باشند. معیار AVE میزان همبستگی یک متغیر مکنون با نشانگرهای خود بوده که روایی همگرایی^۱ مدل را نشان می‌دهد. هر چقدر میزان این همبستگی بیشتر باشد، روایی همگرایی مدل اندازه‌گیری نیز بیشتر است. مقدار AVE بزرگ‌تر از ۰/۵۰ نشان‌دهنده روایی همگراست (هیر و همکاران، ۱۳۹۸).

در جدول ۴ ضرایب همبستگی بین متغیرهای مکنون و روایی افتراقی^۲ مدل‌های اندازه‌گیری گزارش می‌شود.

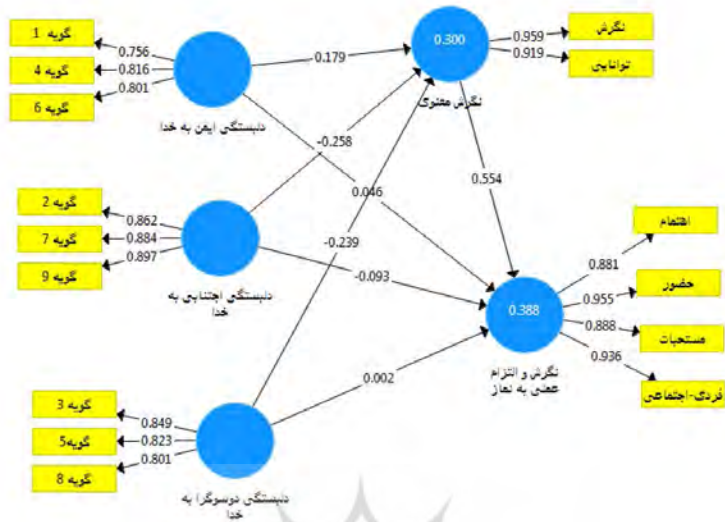
1. Convergent Validity
2. Discriminant validity

جدول ۴. ضرایب همبستگی بین متغیرها و روایی افتراقی

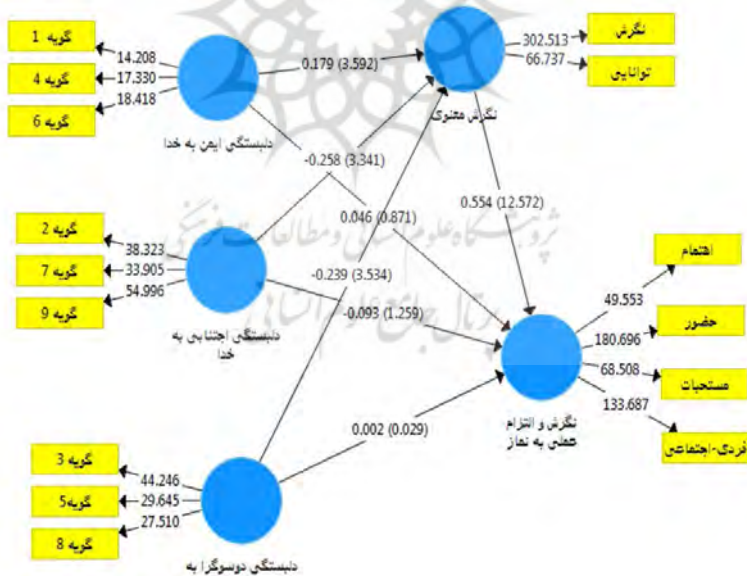
۵	۴	۳	۲	۱	
				۰/۸۸۱	۱. دل‌بستگی اجتنابی به خدا
			۰/۷۹۱	-۰/۳۰۹	۲. دل‌بستگی ایمن به خدا
		۰/۸۲۵	-۰/۲۰۱	۰/۸۰۱	۳. دل‌بستگی دوسوگرا به خدا
	۰/۹۳۹	-۰/۴۸۲	۰/۳۰۷	-۰/۵۰۵	۴. نگرش معنوی
۰/۹۱۵	۰/۶۱۵	-۰/۳۵	۰/۲۴۵	-۰/۳۸۶	۵. نگرش و التزام عملی به نماز

همان‌گونه که از داده‌های مندرج در جدول ۴ ملاحظه می‌شود مقدار جذر AVE در قطر جدول گزارش شده که از همبستگی‌های میان متغیرهای مکنون موجود در مدل بیشتر بوده است و بیانگر روایی افتراقی مدل‌های اندازه‌گیری می‌باشد. پس از تأیید کیفیت مدل اندازه‌گیری متغیرهای مورد مطالعه، مدل ساختاری پژوهش آزمون شد. در اینجا مدل پژوهش در حالت بتای استاندارد (شکل ۱) و در حالت معناداری t (شکل ۲) نشان داده می‌شود.

تدوین مدل نگرش و التزام عملی به نماز براساس سبک‌های دلبستگی به خدا با نقش میانجی نگرش معنوی در دانشجویان ۳۷

شکل ۱: نتایج مدل اندازه‌گیری (بیرونی) و مدل ساختاری (درونی) در حالت ضرایب استاندارد

شکل ۲: نتایج مدل اندازه‌گیری (بیرونی) و مدل ساختاری (درونی) در حالت معناداری t

نتایج حاصل در شکل ۱ نشان می‌دهد میزان ضریب تعیین یا R^2 که در داخل دایره متغیر ملاک یا وابسته اصلی مدل نشان داده شده، $38/8$ درصد از واریانس متغیر نگرش و التزام عملی به نماز از طریق متغیرهای پیش‌بین مدل، یعنی سبک‌های دلبستگی ایمن، اجتنابی و دوسوگرا به خدا و نگرش معنوی تبیین شده است. به‌عنوان یک قاعده کلی مقدار R^2 برابر $0/25$ ، $0/50$ و $0/75$ به‌عنوان مقادیر ضعیف، متوسط و قابل توجه در نظر گرفته می‌شود. با توجه به این قاعده کلی مقدار R^2 به‌دست آمده به‌عنوان ضریب تعیین متوسط قلمداد شده و نشان‌دهنده برازش متوسط مدل ساختاری پژوهش است. معیار Q^2 که قدرت پیش‌بینی یا تناسب پیش‌بینی مدل را نشان می‌دهد برای نگرش معنوی $0/243$ و برای نگرش و التزام عملی به نماز $0/296$ به دست آمد. مقادیر Q^2 بزرگ‌تر از صفر نشان‌دهنده تناسب پیش‌بین سازه‌های برون‌زا برای پیش‌بینی سازه‌های درون‌زا هستند و مقادیر $0/02$ ، $0/15$ و $0/35$ به ترتیب به‌عنوان تناسب پیش‌بین کوچک، متوسط و بزرگ برای یک سازه درون‌زای معین را نشان می‌دهند (هیر و همکاران، ۱۳۹۸)؛ بنابراین با توجه به مقادیر Q^2 به دست آمده قدرت پیش‌بینی مدل برای متغیرهای نگرش معنوی و نگرش و التزام عملی به نماز در حد متوسط است.

نتایج حاصل در شکل ۲ نیز نشان می‌دهد ضرایب مسیر مستقیم بین سبک‌های دلبستگی به خدا به متغیر نگرش و التزام عملی به نماز معنادار نیستند و مقدار t بقیه ضرایب مسیر بزرگ‌تر از $1/96$ بوده، و در سطح $0/05$ معنادار هستند. در جدول ۵ ضرایب مسیر مستقیم و غیرمستقیم و کل متغیرهای مدل پژوهش همراه با معناداری آنها گزارش شده است.

جدول ۵: ضرایب مسیر مستقیم، غیرمستقیم (از طریق متغیر میانجی نگرش معنوی) و کل به همراه معناداری ضرایب

از متغیر مکنون	به متغیر	مستقیم	غیرمستقیم	کل
دلبستگی ایمن به خدا -->	نگرش و التزام عملی به نماز	$(0/386)0/046$	$(0/001)0/099$	$(0/013)0/146$
دلبستگی اجتنابی به خدا -->	نگرش و التزام عملی به نماز	$(0/172)0/093$	$(0/001)0/143$	$(0/001)0/236$
دلبستگی دوسوگرا به خدا -->	نگرش و التزام عملی به نماز	$(0/977)0/002$	$(0/001)0/133$	$(0/049)0/131$
دلبستگی ایمن به خدا -->	نگرش معنوی	$(0/001)0/179$	-	$(0/001)0/179$
دلبستگی اجتنابی به خدا -->	نگرش معنوی	$(0/001)0/259$	-	$(0/001)0/259$
دلبستگی دوسوگرا به خدا -->	نگرش معنوی	$(0/001)0/239$	-	$(0/001)0/239$
نگرش معنوی -->	نگرش و التزام عملی به نماز	$(0/001)0/554$	-	$(0/001)0/554$

براساس نتایج گزارش شده در جدول ۵، ضرایب مسیر مستقیم بین دلبستگی ایمن، اجتنابی و دوسوگرا به خدا به نگرش و التزام عملی به نماز به ترتیب برابر $0/046$ ، $0/093$ - و $0/002$ بوده و از نظر آماری معنادار نیستند، ولی ضریب مسیر غیرمستقیم همین متغیرها از نظر آماری معنادار هستند؛ بنابراین می‌توان استنباط کرد که نگرش معنوی در ارتباط بین سبک‌های دلبستگی به خدا با نگرش و التزام عملی به نماز نقش میانجی کامل را دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف بررسی برآزش مدل نگرش و التزام عملی به نماز براساس سبک دلبستگی به خدا با نقش میانجی نگرش معنوی انجام شد. نتایج پژوهش نشان داد مسیرهای مستقیم بین سبک‌های دلبستگی به خدا و نگرش و التزام عملی به نماز معنادار نیستند؛ این یافته با نتایج پژوهش‌های داخلی همچون طالبی و دیگران (۱۴۰۳)، محمودی ریحانی و صفرزاده (۱۳۹۷)، غباری بناب و دیگران (۱۳۹۵)، شهابی‌زاده (۱۳۹۴)، طلایی و دیگران (۱۳۹۲) و یافته‌های پژوهش‌های خارجی همانند لامکین^۱ (۲۰۱۳) و بیرد و بوه^۲ (۲۰۰۹) مغایر بود، البته معنادار نبودن مسیرهای مستقیم لزوماً به معنای نبود رابطه بین متغیرهای سبک‌های دلبستگی به خدا و نگرش و التزام عملی به نماز نیست، بلکه مطابق جدول ۲ سبک دلبستگی به خدا با نگرش و التزام عملی به نماز همبستگی دارند. به عبارت دیگر عدم ارتباط مستقیم بین متغیر سبک دلبستگی به خدا و نگرش و التزام عملی به نماز نشان‌دهنده نقش نگرش معنوی به عنوان متغیر میانجی کامل است. از دیگر یافته‌های این پژوهش وجود رابطه معنادار میان سبک‌های دلبستگی افراد به خدا و نگرش معنوی آنها بود. می‌توان نتایج حاصل از پژوهش‌های داخلی همچون نظری و دیگران (۱۴۰۲)، برات‌پور و نادری (۱۴۰۲)، عالیپور (۱۳۹۸)، ایل‌بیگی قلعنه‌نی و دیگران (۱۳۹۸)، امان‌الهی و دیگران (۱۳۹۶) و پژوهش‌های خارجی همانند بوک^۳ و دیگران (۲۰۱۸)، آگوستین^۴ و دیگران (۲۰۱۶) و

1. Lamkin, N.

2. Byrd, K. R. & Boe, A.

3. Bock, N.

4. Augustyn, B.

فریز و دی‌توماسو^۱ (۲۰۱۴) را به صورت کلی همسو با یافته مورد نظر دانست. در تبیین این یافته می‌توان گفت همان‌گونه که ایجاد رابطه دلبستگی ایمن در کودکان برای رشد و ارتقای سلامت آنان در بزرگسالی یک امر حیاتی دانسته می‌شود، شکل‌گیری و تحول دلبستگی ایمن به خدا نیز می‌تواند در شکوفایی معنوی انسان‌ها نقش اساسی داشته باشد (غباری بناب و حدادی کوهسار، ۱۳۹۰). براساس یافته‌های پژوهش حاضر سبک دلبستگی ایمن به خدا رابطه مثبت و معناداری با نگرش معنوی دارد؛ بدین معنا افرادی که خدا را منبع حمایت، پناهگاه امن، مهربان و پاسخگو می‌دانند، دیدگاهی مثبت و عمیق نسبت به مفاهیم معنوی پیدا می‌کنند. آنها جهان را هدفمند می‌بینند، به وجود نیرویی متعالی باور دارند و احساس می‌کنند زندگی آنها معنا و جهت دارد. این سبک از دلبستگی موجب می‌شود فرد در تجربه‌های معنوی خود احساس انس، آرامش و اعتماد داشته باشد و این اعتماد به شکل‌گیری نگرش معنوی مثبت و سازنده می‌انجامد (حاتمی و دیگران، ۱۳۹۵)؛ در مقابل سبک‌های دلبستگی اجتنابی و دوسوگرا به خدا با نگرش معنوی رابطه منفی دارند. افراد دارای دلبستگی اجتنابی به خدا از برقراری ارتباط نزدیک با خداوند پرهیز می‌کنند و او را موجودی دور، بی‌تفاوت یا فاقد حمایت درک می‌کنند. این فاصله عاطفی مانع از رشد درک و احساسات معنوی سالم در آنها می‌شود. از سوی دیگر افراد با دلبستگی دوسوگرا دچار نوعی تضاد عاطفی در رابطه با خدا هستند؛ آنها به محبت الهی شک دارند، گاه احساس طردشدگی می‌کنند و در پی دریافت تأیید و عشق الهی دچار اضطراب و بی‌ثباتی اند. این بی‌ثباتی شناختی و هیجانی مانع از انسجام و ثبات در نگرش معنوی آنها می‌شود (طالبی و همکاران، ۱۴۰۳). از نظر روان‌شناختی، نگرش معنوی مجموعه‌ای از باورها، احساسات و ارزش‌هایی است که فرد نسبت به وجود خدا، هدف زندگی، ارتباط با هستی و معنای وجود دارد. این نگرش نه تنها محصول آموزش بلکه ریشه در تجربه زیسته فرد از رابطه با خداوند دارد؛ بنابراین نوع دلبستگی به خدا به مثابه یکی از منابع اصلی تجربه معنوی، نقشی بنیادی در شکل‌گیری نگرش معنوی ایفا می‌کند. مطالعات آگوستین و همکاران (۲۰۱۶) نشان داده است که دلبستگی ایمن به خدا به طور معناداری با سلامت روانی، آرامش درونی و رشد معنوی همراه است و در مقابل تحقیقات محمودی ریحانی و صفرزاده (۱۳۹۶) نشان داد که پیامدهای دلبستگی اجتنابی و دوسوگرا به خدا، اضطراب، تنهایی، بی‌معنایی، افسردگی و آشفتگی‌های روان‌شناختی است

که زمینه لازم جهت دوری از مذهب و سستی اعتقادات فردی را فراهم می‌آورد. دیگر یافته پژوهش نیز نشان داد که بین نگرش‌های معنوی با نگرش و التزام عملی به نماز رابطه معنادار وجود دارد؛ پژوهش‌های داخلی همچون امراللهی بیوکی و فرخزاد (۱۳۹۹)، زربخش و امان‌الهی (۱۳۹۷)، محمدی کنجانی و دیگران (۱۳۹۶)، دویران و نعمتی‌پارسا (۱۳۹۴) و پژوهش‌های خارجی همانند گیلبرتسون^۱ و دیگران (۲۰۲۲) و بریانت^۲ و دیگران (۲۰۰۳) به صورت کلی مؤید این یافته به شمار می‌آیند. در تبیین یافته‌های این مطالعه می‌توان گفت نماز عملکردی معنوی است که موجب ارتباط با موجودی متعالی می‌شود (شیرزادی و دیگران، ۱۳۹۸). بر این اساس افراد از طریق نماز می‌توانند به‌طور فراگیر روحانیت خود را تقویت کرده، به‌عنوان یک عمل عبادی مهم ارتباطی مستقیم با خداوند برقرار کنند (سلطانی گردفرامری، ۱۴۰۱)؛ درحقیقت نماز مجالی برای گفتگو با سرچشمه هستی است که سبب اثرگذاری بر ابعاد مختلف زندگانی بشر می‌شود، اما آنچه بیش از همه در این مجال اندک مهم به نظر می‌رسد بعد معنوی آن است (کشاوریز یامچی، ۱۳۹۹). انسان نمازگزار خداوند متعال را خالق هستی، معنای زندگی و منشأ آرامش می‌یابد؛ از این رو خضوع و وقوف خاشعانه‌اش در نماز در برابر خداوند متعال به او نیرویی معنوی می‌بخشد که صفای روحی و آرامش قلبی وی را به دنبال دارد (مرزبند و دیگران، ۱۳۹۷). ملکی و دیگران (۱۴۰۲) نشان دادند که آموزش معنویت مبتنی بر آموزه‌های اسلامی بر افزایش نگرش و التزام عملی به نماز نوجوانان مؤثر بوده است. با توجه به نتایج، سبک‌های دلبستگی به خدا با نقش میانجی نگرش معنوی با نگرش و التزام عملی به نماز رابطه غیرمستقیم و معنادار دارد و براساس تحلیل مسیر و برازش مدل ساختاری، نگرش معنوی نقش میانجی کامل دارد؛ بنابراین برای درک بهتر و تقویت رفتار دینی مانند نماز باید به شکل‌گیری و توسعه نگرش معنوی نیز توجه ویژه شود. این نگرش به‌عنوان یک واسطه روان‌شناختی، انگیزه درونی لازم برای رفتار دینی مانند نماز را ایجاد می‌کند. این نگرش سبب معنادادن به تجربه مذهبی می‌شود، نیروی درونی لازم برای تداوم و تعهد به اعمال عبادی را فراهم می‌سازد، عامل فعال‌کننده نیت، انگیزه و التزام به نماز است. فرد ممکن است خدا را منبع امنیت بداند (دلبستگی ایمن)، اما تا زمانی که این تصویر در نگرش‌های عمیق معنوی نهادینه نشود، منتهی به تعهد عملی در قالب اقامه

1. Gilbertson, M. K.

2. Bryant, A. N.

نماز نخواهد شد. نگرش معنوی پل اصلی و ضروری بین رابطه درونی فرد با خدا (دل‌بستگی) و رفتار دینی او (نماز) است.

افرادی با دل‌بستگی ایمن به خدا، خداوند را پناهگاهی امن می‌دانند؛ در نتیجه احساس حمایت، امنیت و معنا از ارتباط با خداوند می‌گیرند، اما این احساس به‌تنهایی کافی نیست که الزام عملی به عباداتی مانند نماز ایجاد کند بلکه نخست باید به یک «نگرش معنوی» نیرومند تبدیل شود. رفتارهایی مانند توکل به خدا و عبادت

می‌تواند از راه ایجاد امید و تشویق به نگرش‌های مثبت موجب آرامش درونی فرد شود. داشتن معنا و هدف در زندگی، احساس تعلق به منبعی والا، امید به یاری خداوند در شرایط دشوار، بهره‌مندی از حمایت‌های اجتماعی و معنوی، همگی از عواملی هستند که می‌توانند فرد را در رویارویی با حوادث پرفشار زندگی یاری دهند (یانگ و مو، ۲۰۰۷). افرادی که سبک دل‌بستگی ایمن به خدا دارند، فرصتی برای درک جهان و نگرش مثبت به آن و پرداختن به نیازهای معنوی می‌یابند؛ همچنین از حمایت معنوی ناشی از ارتباط با خدا نیز بهره‌مند می‌شوند و با خدا احساس نزدیکی می‌کنند (روشن قیاس و دیگران، ۱۳۹۵)، از این‌رو به انجام فرایض دینی همچون نماز، دعا و دیگر اعمال مذهبی پایبندتر می‌باشند. غباری بناب و همکاران (۱۳۹۵) در مطالعات خود نشان دادند که بین دل‌بستگی ایمن، کیفیت نماز و لذت بردن از نماز ارتباط همسو وجود دارد. به عبارت دیگر افرادی که دل‌بستگی آنها به خدا ایمن بود، هم نماز را مرتب‌تر به‌جا می‌آوردند و هم از لحاظ روانی نماز و نیایش آنان از عمقی لازم برخوردار است؛ در مقابل افراد با دل‌بستگی اجتنابی یا اضطرابی به خدا رابطه‌ای ناپایدار، گسسته یا توأم با ترس با خدا دارند که مانع شکل‌گیری یک بنیان معنوی پایدار می‌شود و در نتیجه التزام به عبادت نیز دچار ضعف خواهد بود. افرادی با دل‌بستگی اضطرابی و اجتنابی از عمق نماز غافل بوده، فقط به اعمال ظاهری می‌پرداختند و درصد قابل توجهی از این افراد (افرادی با دل‌بستگی اجتنابی) از آن لذت نمی‌بردند. این نتیجه تأکیدی جدی بر اهمیت تربیت نگرش معنوی در کنار آموزش‌های دینی دارد و می‌تواند راهبردی کلیدی برای برنامه‌های فرهنگی، تربیتی و مشاوره‌ای در حوزه دین و معنویت به‌ویژه در نسل جوان باشد. از محدودیت‌های پژوهش می‌توان به این موارد اشاره کرد: حدود ۸۷ درصد از

شرکت‌کنندگان را زنان تشکیل می‌دادند که این ناتعادلی می‌تواند یافته‌ها را تحت تأثیر قرار دهد و قدرت تفسیر نتایج برای گروه‌های جنسیتی مختلف را محدود سازد. در پژوهش حاضر مدل‌های علی مبتنی بر ارتباط‌سنجی است، پس نباید روابط علت و معلولی تام را از آنها استنباط کرد. روش نمونه‌گیری در دسترس قابلیت تعمیم نتایج را کاهش می‌دهد؛ همچنین با توجه به ماهیت پژوهش و نمونه انتخابی امکان اثرگذاری تعصبات دینی در پاسخگویی به سؤالات دور از انتظار نیست، چون بررسی مفاهیم دینی و اعتقادی بسیار عمیق و مفهومی است و نیز امکان دارد افراد با وجود ناشناس بودن در پاسخ به سؤالات مفاهیم واقعی خود را بیان نکرده باشند. بر این اساس به پژوهشگران محترم پیشنهاد می‌شود در اجرای پژوهش‌های آینده از روش‌های پژوهشی اثربخشی، طولی، مقطعی، علت و معلولی استفاده کنند و با به‌کارگیری سایر روش‌های نمونه‌گیری تصادفی از جمله روش طبقه‌ای، اجرای پژوهش در سایر گروه‌های سنی و اقشار و محیط‌های اجتماعی، استفاده از سایر روش‌های جمع‌آوری اطلاعات از جمله مصاحبه یا آزمون‌های فراقکن، استفاده از روش‌های تکمیلی مانند مصاحبه‌های عمیق یا مشاهده می‌توانند داده‌های دقیق‌تری را به دست آورند. بررسی نقش عوامل فرهنگی و اجتماعی در تبیین رابطه متغیرهای پژوهش، استفاده از روش‌های کیفی برای درک عمیق‌تر از نحوه شکل‌گیری نگرش معنوی، اضافه کردن داده‌های کیفی (مانند تحلیل محتوای متون دینی) می‌تواند درک عمیق‌تری از موضوع پژوهش و نتایج به دست آمده ارائه دهد. متغیرهای مورد مطالعه تنها بخشی از عوامل مؤثر بر التزام به نماز هستند و سایر عوامل مانند ویژگی‌های شخصیتی، تجربیات معنوی یا عوامل محیطی می‌توانند در پژوهش‌های آینده به‌عنوان متغیرهای تکمیلی بررسی شوند.

منابع

- آذربایجانی، مسعود، و موسوی اصل، سید مهدی (۱۳۹۳). درآمدی بر روان شناسی دین. تهران: حوزه و دانشگاه.
- امان‌الهی، عباس؛ حیدریان، مریم، و عطاری، یوسفعلی (۱۳۹۶)، بررسی مدل پیشنهادی رابطه دلبستگی به خدا و رضایت زناشویی با میانجی‌گری معنویت زناشویی و بهزیستی معنوی در کارکنان زن اداره‌های دولتی شهر اهواز، روان‌شناسی و دین، ۳۷ (۱۰)، ۱۰۷-۱۲۶.
- امراللهی بیوکی، عاطفه، و فرخزاد، پگاه (۱۳۹۹)، معنویت و سلامت روان، نقش شاخص هوش معنوی در پیش‌بینی دینداری و رضایت از زندگی: یک مطالعه مقطعی، نشریه اسلام و سلامت، ۵ (۲)، ۲۳-۳۰.
- انیسی، جعفر، نویدی، احد، و حسینی‌نژاد، اعظم (۱۳۸۹)، ساخت و تعیین روایی و اعتبار مقیاس نگرش و التزام عملی به نماز (مقاله پژوهشی وزارت بهداشت)، علوم رفتاری، ۴ (۴)، ۳۱۳-۳۱۸.
- ایل‌بیگی قلعه‌نی، رضا، الهی‌مجد، لیلا، و رستمی، مریم (۱۳۹۸)، نقش سلامت معنوی و دلبستگی به خدا در پیش‌بینی کیفیت زندگی زنان مطلقه، روان‌شناسی و دین، ۴۶ (۱۲)، ۸۵-۹۶.
- بستان، حسین (۱۳۹۰)، خانواده در اسلام، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- برات‌پور، شهرزاد، و نادری، فرح (۱۴۰۲)، رابطه علی‌هوش معنوی و هوش اخلاقی با دلبستگی به خدا از طریق تصویر فرد از خدا در دانشجویان، دست‌آوردهای روان‌شناختی، ۵۲ (۳۰)، ۲۰۷-۲۲۲.
- پاداشی، مسعود، و معصومی، معصومعلی (۱۳۹۷)، بررسی رابطه گرایش و التزام عملی به نماز و سلامت روان (مطالعه موردی: جوانان ۱۵-۳۰ ساله شهرستان آستارا)، معارف فقه علوی، س ۴، اردیبهشت «ویژه‌نامه همایش ملی نماز، تعالی فردی و اجتماعی».
- پاتریک، کرک (۲۰۰۰)، دلبستگی، تکامل و روان‌شناسی دین، ترجمه غلامرضا محمودی (۱۴۰۲)، تهران: نشر وانیان.
- تقی‌یاره، فاطمه، مظاهری، محمدعلی، و آزادفلاح، پرویز (۱۳۸۴)، بررسی ارتباط سطح تحول من، دلبستگی به خدا و جهت‌گیری مذهبی در دانشجویان (مقاله علمی وزارت علوم)، روان‌شناسی ۳۳، ۹ (۱)، ۳-۲۱.

- حاتمی، حمیدرضا، حبی، محمدباقر، پرهون، کمال، پرهون، هادی، و حاتمی، محمد (۱۳۹۵)، بررسی نقش دلبستگی به خدا در پیش‌بینی کیفیت زندگی دانشجویان بسیجی با کنترل نقش واسطه‌گری نگرش معنوی، روان‌شناسی نظامی، ۲۷(۷)، ۴۱-۵۲.
- حزبایان، خدیجه (۱۳۹۶)، بررسی اثربخشی نماز بر تنظیم شناختی هیجان و تحمل پریشانی هیجانی و ساختار هیجانی مغز، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته روان‌شناسی اسلامی مثبت‌گرا، دانشگاه پیام‌نور مرکز اهواز.
- دورکیم، داوید امیل (۱۴۰۲)، صور بنیانی حیات دینی، ترجمه باقر پرهام، تهران: نشر مرکز.
- دویران، حامد، و نعمتی‌پارسا، زینب (۱۳۹۴)، رابطه سلامت معنوی با عمل به باورهای دینی در بین خانواده‌های شهری و روستایی زنجان، مقاله ارائه‌شده در اولین کنفرانس بین‌المللی مدیریت، اقتصاد، حسابداری و علوم تربیتی.
- روشن‌قیاس، عماد، بابایی‌منقاری، محمدهدی، مهدوی، علی، و خالق‌خواه، علی (۱۳۹۵)، رابطه ساده و چندگانه سلامت روانی و سبک‌های دلبستگی با نگرش مذهبی دانشجویان، مطالعات اخلاق کاربردی، ۱۲(۴۶)، ۱۳۵-۱۵۳.
- زربخش، محمد، و امان‌الهی، عباس (۱۳۹۷)، نقش تعدیل‌گر عمل به باورهای دینی در رابطه بین بهزیستی معنوی با افسردگی دانشجویان، سبک زندگی اسلامی با محوریت سلامت، ۳(۱)، ۲۱-۲۸.
- سرمد، زهره، حجازی، الهه، و بازرگان، عباس (۱۳۹۰)، روش تحقیق در علوم رفتاری، تهران: انتشارات آگاه.
- سلطانی‌گودرهم‌مرزی، مهدی (۱۴۰۱)، اثرات مثبت نماز بر ارتقای ارتباط با خدا و معنویت در دانش‌آموزان، مقاله ارائه‌شده در نهمین همایش ملی تازه‌های روان‌شناسی مثبت.
- شهابی‌زاده، فاطمه (۱۳۹۴)، مدل علی راهبردهای مقابله مذهبی، نقش کارکرد خانواده و دلبستگی به خدا (مقاله علمی وزارت علوم)، مطالعات روان‌شناختی، ۱۱(۲)، ۱۳۵-۱۶۵.
- شهابی‌زاده، فاطمه، شهیدی، شهریار، و مظاهری، محمدهدی (۱۳۸۵)، ادراک دلبستگی دوران کودکی و رابطه آن با دلبستگی به خدا در بزرگسالی (مقاله علمی وزارت علوم)، روان‌شناسی، ۴۰، ۱۰(۴)، ۴۲۲-۴۴۰.

- شهیدی، شهریار، و فرج‌نیا، سعیده (۱۳۹۱)، ساخت و اعتباریابی پرسشنامه سنجش نگرش معنوی. روان‌شناسی و دین، ۱۹ (۵)، ۹۷-۱۱۶.
- شیرزادی، زهرا، خدابخشی کولایی، آناهیتا، و فلسفی نژاد، محمدرضا (۱۳۹۸)، رابطه نگرش و التزام عملی به نماز و تجارب معنوی با سلامت عمومی دانشجویان دختر دانشگاه تهران در سال ۱۳۹۶، پژوهش در دین و سلامت، ۵ (۴)، ۹۹-۱۱۳.
- صفائی حائری، علی (۱۳۹۸)، آیه‌های سبز: داستان‌ها و نکات تربیتی. قم: لیلۃ‌القدر.
- طالبی، عرفان، و زمانی، ساره (۱۴۰۰)، رابطه نگرش و التزام عملی به نماز با رضایت زناشویی و امید به زندگی (مقاله پژوهشی دانشگاه آزاد)، روان‌شناسی تحلیلی شناختی، ۱۲ (۴۴)، ۹۷-۱۰۵.
- طالبی، عرفان، زمانی، ساره، و جعفری، حمیدرضا (۱۴۰۳)، نقش انواع سبک‌های دلبستگی در میزان تعهد دینی با میانجی‌گری تصویر از خدا: تدوین مدل تجربی، پژوهشنامه روان‌شناسی اسلامی، ۱۰ (۲۰)، ۷۱-۹۳.
- طالبی، عرفان، زمانی، ساره، و جعفری، حمیدرضا (۱۴۰۴)، تدوین مدل تعهد دینی براساس سبک دلبستگی به خدا با نقش میانجی تصویر ذهنی از خدا، مطالعات اسلام و روان‌شناسی، ۱۹ (۳۶)، ۱۱۵-۱۳۵.
- طلایی، علی، محرری، فاطمه، توکلی، فاطمه، فردوسی مکان، امین، و برهانی مغانی، مهدیه (۱۳۹۲)، رابطه باورهای اساسی دینی و سبک دلبستگی به خداوند با فرسودگی شغلی در کارکنان ستادی دانشگاه علوم پزشکی مشهد، اصول بهداشت روانی، ۱۵ (۵۹)، ۲۱۶-۲۲۴.
- عالیپور، سیروس (۱۳۹۸)، رابطه علی مذهبی بودن و معنویت با سازگاری روان‌شناختی با میانجی‌گری دلبستگی به خدا در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی جندی‌شاپور اهواز، دست‌آوردهای روان‌شناختی، ۴۴ (۲۶)، ۸۱-۹۴.
- علیجانی، حوری، بناوند، مسلم، طاهری کندر، حجت، طاهری کندر، محمدرضا، و طاهری کندر، علی (۱۳۹۸)، بررسی رابطه نگرش و التزام عملی به نماز و معنویت با عملکرد خانواده در شهر تهران، همایش ملی روانشناسی، تعلیم و تربیت و سبک زندگی، دوره سوم.
- عندلیب، حسین (۱۳۹۷)، کارکردهای نماز از منظر اسلام و روان‌شناسی دین، معارف فقه علوی، ۴، اردیبهشت، ویژه‌نامه همایش ملی نماز، تعالی فردی و اجتماعی، ۹-۲۵.

- غباری بناب، باقر، و حدادی کوهسار، علی اکبر (۱۳۹۰)، دلبستگی به خدا در بافت فرهنگ اسلامی: پایه‌های نظری، ساخت و رواسازی ابزار اندازه‌گیری، روش‌ها و مدل‌های روان‌شناختی، ۱(۴)، ۸۱-۱۰۶.

- غباری بناب، باقر، درخشان، مریم، و زمان‌پور، عنایت‌الله (۱۳۹۵)، ارتباط بین کیفیت نمازگزاری و کیفیت دلبستگی به خدا، مقاله ارائه شده در کنگره ملی نماز و سلامت روان.

- فیست، گریگوری جی.، رابرتس، تامی آن، و فیست، جس (۱۴۰۲)، نظریه‌های شخصیت، ترجمه یحیی سیدمحمدی (ویراست دهم)، تهران: نشر روان.

- کاظمی، زینب، خانزاده، مصطفی، و آقامحمدی، سمیه (۱۴۰۱)، ارتباط بین نگرش معنوی و علائم اختلالات خوردن با میانجی‌گری نگرانی از تصویر بدنی و عزت نفس: طراحی و آزمون یک مدل ساختاری در زنان جوان، مطالعات اجتماعی روان‌شناختی زنان، ۷۱(۲۰)، ۱۶۶-۱۸۸.

- کاویانی، محمد (۱۳۹۹)، روان‌شناسی در قرآن: مفاهیم و آموزه‌ها، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- کرین، ویلیام (۲۰۰۹)، نظریه‌های رشد (مفاهیم و کاربردها)، ترجمه غلامرضا خویی‌نژاد و علیرضا رجایی، (۱۴۰۲) (ویراست ششم)، تهران: انتشارات رشد.

- کشاورز یامچی، یونس (۱۳۹۹)، تأثیر نماز و نیایش در تقویت ابعاد معنوی انسان. پیشرفت‌های نوین در روان‌شناسی، علوم تربیتی و آموزش و پرورش، ۳(۲۷)، ۱۴۳-۱۵۱.

- محمدی‌کنجانی، بنت‌الهدی، مظاهری، محمدعلی، حیدری، محمود، و مرادی، علیرضا (۱۳۹۶)، بررسی رابطه هوش معنوی و عمل به باورهای دینی با تنظیم هیجان شناختی در زنان باردار، روان‌شناسی و دین، ۱۰(۳۸)، ۱۲۵-۱۴۲.

- محمودی‌ریحانی، لاله، و صفرزاده، سحر (۱۳۹۷)، مدل ساختاری سازگاری اجتماعی مذهب‌محور از طریق سبک‌های دلبستگی به خدا و سبک‌های مقابله اسلامی با میانجی‌گری عمل به باورهای مذهبی در دانشجویان، سبک زندگی اسلامی با محوریت سلامت، ۸(۲)، ۱۸۰-۱۸۵.

- محمودی‌ریحانی، لاله، و صفرزاده، سحر (۱۳۹۶)، رابطه عمل به باورهای مذهبی و سبک‌های دلبستگی به خدا با سازگاری اجتماعی، مقاله ارائه شده در نهمین کنفرانس بین‌المللی روان‌شناسی و علوم اجتماعی.

- مرزبند، رحمت‌الله، ملایی، محمد، و نصیری، ابراهیم (۱۳۹۷)، بررسی رابطه نماز جماعت با سلامت معنوی دانشجویان علوم پزشکی مازندران، فصلنامه طب و تزکیه، ش ۱۰۸، ۶۲-۷۳.
- ملکی، مرتضی، حجتی، محبوبه، و موسوی، سیده سمیه (۱۴۰۲)، بررسی اثربخشی آموزش معنویت مبتنی بر آموزه‌های اسلامی بر نگرش و التزام عملی به نماز در نوجوانان، قرآن و طب، ۲۴ (۸)، ۹۱-۹۶.
- نظری، محمد، غباری‌بناب، باقر، بحرینیان، سید عبدالمجید، و حاجی‌علیزاده، کبری (۱۴۰۲)، تدوین برنامه مداخله‌ای مبتنی بر دلبستگی به خدا و بررسی اثربخشی آن بر طرحواره‌های ناکارآمد معنوی و بهزیستی معنوی، مطالعات روان‌شناختی نوجوان و جوان، ش ۱۳، ۱۳۹-۱۵۰.
- هیر، ج.، هالت، ت.، رینگل، ک. و م. سارستد (۱۳۹۸)، مدل‌سازی معادلات ساختاری کمترین مربعات جزئی ($PLS-SE$). ترجمه عادل آذر و رسول غلامزاده. تهران: نگاه دانش.
- وحیدی، زهره، و جعفری‌هرندی، رضا (۱۳۹۶)، پیش‌بینی بهزیستی روان‌شناختی براساس مؤلفه‌های سرمایه روان‌شناختی و مؤلفه‌های نگرش معنوی (مقاله علمی وزارت علوم)، پژوهشنامه روان‌شناسی مثبت، ۳ (۲)، (پیاپی ۱۰)، ۵۱-۶۴.

References

- Alijani, H., Bonavand, M., Taheri Kondar, H., Taheri Kondar, M. R. & Taheri Kondar, A. (2019), Investigating the relationship between attitude and practical commitment to prayer and spirituality with family function in Tehran. [Journal Name, Volume, Issue, Pages if available]. [In Persian]
- Amanollahi, A., Heidarian, M. & Attari, Y. (2025), The relationship between attachment to God and marital satisfaction with the mediating role of marital spirituality and spiritual well-being of female employees of administrative offices in Ahvaz. *Ravanshenasi Wa Din*, 10(1), 105-122. [In Persian]
- Amrollahi Buiki, A. & Farokhzad, P. (2020), Spirituality and mental health, the role of spiritual intelligence index in predicting religiosity and life satisfaction: A cross-sectional study. *IHH*, 5(2), 23-30. [In Persian]
- Andalib, H. (2018), The functions of prayer from the perspective of Islam and the psychology of religion. *Ma'aref Fiqh Alavi*, 4(Special issue of the National Conference on Prayer, Individual and Social Excellence), [In Persian]

- Anisi, J., Navidi, A. & Hosseini-Nejad, A. (2010), The construction and determination of the validity and reliability of the attitude and practical commitment to prayer scale (A research article from the Ministry of Health), *Behavioral Sciences*, 4(4(14)), [In Persian]
- Arnout, B. (2019), A structural equation model relating unemployment stress, spiritual intelligence, and mental health components: Mediators of coping mechanism. *Journal of Public Affairs*, 20. <https://doi.org/10.1002/pa.2025>
- Augustyn, B., Hall, T., Wang, D. & Hill, P. (2016), Relational Spirituality: An Attachment-Based Model of Spiritual Development and Psychological Well-Being. *Psychology of Religion and Spirituality*, 9. <https://doi.org/10.1037/rel0000100>
- Bagheri, F., Akbarizadeh, F. & Hatami, H. (2011), The relationship between spiritual intelligence and happiness and demographic variables in nurses of Fatemeh Zahra and Bint al-Huda hospitals in Bushehr. *Southern Medical Journal*, 14(4), 256-263. [In Persian]
- Baratpour, S. & Naderi, F. (2023), The causal relationship between spiritual intelligence and moral intelligence with attachment to God through an individual's image of God in students. *Psychological Achievements*, 30(52), 207-222. [In Persian]
- Beck, R. & McDonald, A. (2004), Attachment to God: The Attachment to God Inventory, Tests of Working Model Correspondence, and an Exploration of Faith Group Differences. *Journal of Psychology and Theology*. <https://doi.org/10.1177/009164710403200202>
- Bering, J. (2013), *The belief instinct*. Nicholas Brealey Publishing.
- Bock, N., Hall, M., Wang, D. & Hall, T. (2018), The role of attachment to God and spiritual self-awareness in predicting evangelical Christians' appraisals of suffering. *Mental Health, Religion & Culture*, 21, 1-17. <https://doi.org/10.1080/13674676.2018.1494706>
- Bostan, H. (2011), *The family in Islam*. Islamic Seminary and University Research Institute. [In Persian]
- Bryant, A. N., Choi, J. Y. & Yasuno, M. (2003), Understanding the Religious and Spiritual Dimensions of Students' Lives in the First Year of College. *Journal of College Student Development*, 44, 723-745.

- Byrd, K. R. & Boe, A. (2009), The Correspondence Between Attachment Dimensions and Prayer in College Students. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 11(1), 9–24. https://doi.org/10.1207/S15327582IJPR1101_02
- Cherniak, A. D., Mikulincer, M., Shaver, P. R. & Granqvist, P. (2021), Attachment theory and religion. *Current Opinion in Psychology*, 40, 126-130. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2020.08.020>
- Crane, W. (2023), *Theories of development (Concepts and applications)* (6th ed.), (G. R. Khoei-Nejad & A. Rajaei, Trans.), Roshd Publications. (Original work published 2000s),
- D'Urso, G., Petruccelli, I. & Pace, U. (2019), Attachment style, attachment to God, religiosity, and moral disengagement: a study on offenders, *Mental Health, Religion & Culture*, 22(1), 1–11.
- Doiran, H. & Nemati Parsa, Z. (2015), The relationship between spiritual health and adherence to religious beliefs among urban and rural families in Zanjan. Paper presented at the *First International Conference on Management, Economics, Accounting, and Educational Sciences*. [In Persian]
- Durkheim, D. E. (2023), *The elementary forms of the religious life*. (B. Parham, Trans.), Nashr-e Markaz. (Original work published 1912),
- Elbeygi-Ghaleneh, R., Elahi-Majd, L. & Rostami, M. (2019), The role of spiritual health and attachment to God in predicting the quality of life of divorced women. *Psychology and Religion*, 12(46), 85-96. [In Persian]
- Ellington, D. R. (2024), The impact of attachment styles on the depth of self-disclosure and topic selection in initial psychotherapy sessions. *Studies in Psychological Science*, 2(3), <https://doi.org/10.56397/SPS.2024.09.02>
- Falhati, M. & Torkan, H. (2023), The effect of attachment to God on existential anxiety and spiritual health in recovered COVID-19 patients. *Religion and Health*, 11(21), 15-22. [In Persian]
- Feist, G. J., Roberts, T. A. & Feist, J. (2023), *Theories of personality* (10th ed.), (Y. Seyyedmohammadi, Trans.), Ravanshenasi Publications. (Original work published 2017), [In Persian]
- Freeze, T. A. & DiTommaso, E. (2014), An examination of attachment, religiousness, spirituality and well-being in a Baptist faith sample. *Mental Health, Religion & Culture*, 17(7), 690–702.

- Ghobari Bonab, B. & Haddadi Kouhsar, A. A. (2011), Attachment to God in the context of Islamic culture: Theoretical foundations, construction and validation of a measurement tool. *Psychological Methods and Models*, 1(4), [In Persian]
- Ghobari Bonab, B., Derakhshan, M. & Zamanpour, E. (2016), The relationship between the quality of prayer and the quality of attachment to God. Paper presented at the *National Congress on Prayer and Mental Health*. [In Persian]
- Ghobary Bonab, B. & Miner. (2013), Attachment to God in Islamic Spirituality. *Journal of Muslim Mental Health*, 7(2), <https://doi.org/10.3998/jmmh.10381607.0007.205>
- Gholamzadeh Bafghi, T. (2015), Investigating the relationship between spiritual intelligence, attitude, and practical commitment to prayer among students of Payame Noor University, Bafgh Center. *Applied Research in Behavioral Sciences*, 7(25), 127-142. [In Persian]
- Gilbertson, M. K., Brady, S. T., Ablorh, T., Logel, C. & Schnitker, S. A. (2022), Closeness to God, Spiritual Struggles, and Wellbeing in the First Year of College. *Frontiers in Psychology*, 13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.742265>
- Haqshenas, N., Nourbala, A., Akabari, B., Nejati, S., Salehi, M. & Tayebi, L. (2010), The relationship between spiritual intelligence and attachment styles in students. *Medical Ethics*, 4(14), [In Persian]
- Hatami, H., Habibi, M. B., Parhoon, K., Parhoon, H. & Hatami, M. (2016), The role of attachment to God in predicting the quality of life of Basij students with the mediating role of spiritual attitude. *Military Psychology*, 7(27), 41-52. [In Persian]
- Hezbayian, K. (2017), *Investigating the effectiveness of prayer on cognitive emotion regulation, distress tolerance, and the emotional structure of the brain* (Unpublished master's thesis), Payame Noor University, Ahvaz Center. [In Persian]
- Kazemi, Z., Khanzadeh, M. & Aghamohammadi, S. (2022), The relationship between spiritual attitude and eating disorder symptoms mediated by body image concern and self-esteem: Designing and testing a structural model in young women. *Journal of Psychological and Social Studies of Women*, 20(71), 166-188. [In Persian]
- Kaviani, M. (2020), *Psychology in the Qur'an: Concepts and teachings*. Islamic Seminary and University Research Institute. [In Persian]

- Keshavarz Yamchi, Y. (2020), The effect of prayer and supplication on strengthening the spiritual dimensions of human beings. *New Advances in Psychology, Educational Sciences and Education*, 27(139), 3rd ed. [In Persian]
- Kirkpatrick, L. & Shaver, P. (1990), Attachment theory and religion: Childhood attachments, religious beliefs, and conversion. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 29(3), 315-334. <https://doi.org/10.2307/1386461>
- Lamkin, N. (2013), The correspondence of attachment dimensions to prayer styles among undergraduate students. Indiana State University.
- Mahmoudi Reihani, L. & Safarzadeh, S. (2017), The relationship between adherence to religious beliefs and attachment styles to God with social adjustment. Paper presented at the *Ninth International Conference on Psychology and Social Sciences*. [In Persian]
- Mahmoudi Reihani, L. & Safarzadeh, S. (2018), A structural model of religion-based social adjustment through attachment styles to God and Islamic coping styles mediated by adherence to religious beliefs in students. *Islamic Lifestyle with a Focus on Health*, 8(2), 180-185. [In Persian]
- Makarem Shirazi, N., Makarem, M. & Hamed, M. R. (2019), *Islam in a glance*. The Institute for Compiling and Publishing the Works of Grand Ayatollah Makarem Shirazi. [In Persian]
- Maleki, M., Hojjati, M. & Mousavi, S. S. (2023), Investigating the effectiveness of spirituality training based on Islamic teachings on attitude and practical commitment to prayer in adolescents. *Quran and Medicine*, 8(24), 91-96. [In Persian]
- Marzband, R., Mollaei, M. & Nasiri, E. (2018), Investigating the relationship between congregational prayer and spiritual health in Mazandaran University of Medical Sciences students. *Teb va Tazkiyeh*, 27(3(108)), 62-73. [In Persian]
- Mohammadi Kenjani, B. H., Mazaheri, M. A., Heydari, M. & Moradi, A. R. (2017), Investigating the relationship between spiritual intelligence and adherence to religious beliefs with cognitive emotion regulation in pregnant women (A research article from the seminary), *Psychology and Religion*, 10(2(38)), [In Persian]
- Nazari, M., Ghobari Bonab, B., Bahrainian, S. A. & Hajializadeh, K. (2023), Development of an intervention program based on attachment to God and investigating its effectiveness on dysfunctional spiritual schemas and spiritual well-being. *Journal of Adolescent and Youth Psychological Studies*, 4(7(13)), 139-150. [In Persian]

- Nemati, S., Abbaspour, O. & Mahmoudi, E. (2023), The relationship between reliance on God and attachment to God with psychological well-being and academic performance in students. *Tabriz University Research Vice-Chancellor - Religious Research and Efficacy*, 3(4(10)), 127-144. [In Persian]
- Oktaviani, S. & Rhamadhan, Y. (2024), The importance of prayer in shaping Muslim character according to Quraish Shihab.
- Omoyajowo, K., Danjin, M., Omoyajowo, K., Odipe, O., Mwadi Makengo, B., May, A., Ogunyebi, A. & Rabie, M. (2023), Exploring the interplay of environmental conservation within spirituality and multicultural perspective: insights from a cross-sectional study. *Environment, Development and Sustainability*, 26, 1-29. <https://doi.org/10.1007/s10668-023-03319-5>
- Padashi, M. & Masoumi, M. A. (2018), Investigating the relationship between the tendency and practical commitment to prayer and mental health (Case study: Youths aged 15-30 in Astara County), *Ma'aref Fiqh Alavi*, 4(Special issue of the National Conference on Prayer, Individual and Social Excellence), [In Persian]
- Patrick, C. (2000), *Attachment, development, and the psychology of religion*. (G. R. Mahmoudi, Trans.), Vania Publishing. (Original work published 2000), [In Persian]
- Roshan Ghias, E., Babaei Menqari, M. M., Mahdavi, A. & Khaleghkhah, A. (2016), The simple and multiple relationship of mental health and attachment styles with religious attitude of students. *Journal of Applied Ethics Studies*, 12(46), 135-153. [In Persian]
- Rowatt, W. C. & Kirkpatrick, L. A. (2002), Two Dimensions of Attachment to God and Their Relation to Affect, Religiosity, and Personality Constructs. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 4(41), 637-651. <https://doi.org/10.1111/1468-5906.00143>
- Safaei Haeri, A. (2019), *Green verses: Stories and educational points*. Leylat al-Qadr. [In Persian]
- Sarmad, Z., Hejazi, E. & Bazargan, A. (2011), *Research methods in behavioral sciences*. Agah Publications. [In Persian]
- Shahabizadeh, F. (2015), A causal model of religious coping strategies, the role of family function, and attachment to God (Scientific article from the Ministry of Science), *Psychological Studies*, 11(2), [In Persian]

- Shahabizadeh, F., Shahidi, S. & Mazaheri, M. A. (2006), Perception of childhood attachment and its relationship with attachment to God in adulthood (Scientific article from the Ministry of Science), *Psychology*, (40), [In Persian]
- Shahidi, S. & Farajnia, S. (2012), Construction and validation of the “Spiritual Attitude Assessment” questionnaire. *Psychology and Religion*, 5(19), 97-116. [In Persian]
- Shirzadi, Z., Khodabakhshi Koolaee, A. & Falsafinejad, M. R. (2019), The relationship between attitude and practical commitment to prayer and spiritual experiences with the general health of female students at the University of Tehran in 2017. *Research in Religion and Health*, 5(4), [In Persian]
- Soltani Gerd Faramarzi, M. (2022), The positive effects of prayer on improving connection with God and spirituality in students. Paper presented at the *Ninth National Conference on New Developments in Positive Psychology*. [In Persian]
- Surzykiewicz, J., Skalski, S. B., Niesiołowska, M. & Konaszewski, K. (2022), Exploring the mediating effects of negative and positive religious coping between resilience and mental well-being. *Frontiers in Behavioral Neuroscience*, 16, 954382. <https://doi.org/10.3389/fnbeh.2022.954382>
- Taghiyareh, F., Mazaheri, M. A. & Azadfallah, P. (2005), Investigation of the relationship between ego development level, attachment to God, and religious orientation in university students (Scientific article from the Ministry of Science), *Psychology*, (33), [In Persian]
- Talebi, E. & Zamani, S. (2021), The relationship between attitude and practical commitment to prayer with marital satisfaction and hope for life (Research article from Islamic Azad University), *Cognitive Analytical Psychology*, 12(44), [In Persian]
- Talebi, E., Zamani, S. & Jafari, H. R. (2024), The role of different attachment styles in the level of religious commitment with the mediation of the image of God: Formulating an empirical model. *Islamic Psychology Research Journal*, 10(20), 71-93. [In Persian]
- Talebi, E., Zamani, S. & Jafari, H. R. (2025), Development of a religious commitment model based on attachment style to God with the mediating role of mental image of God. *Islamic and Psychology Studies*, 19(36), 115-135. [In Persian]

- Talaei, A., Moharreri, F., Tavakkoli, F., Ferdowsi Makan, A. & Borhani Mogani, M. (2013), The relationship between basic religious beliefs and attachment style to God with job burnout in staff of Mashhad University of Medical Sciences. *Mashhad University of Medical Sciences - Journal of Fundamentals of Mental Health*, 15(59), 216-224. [In Persian]
- Vahidi, Z. & Jafari Harandi, R. (2017), Predicting psychological well-being based on the components of psychological capital and the components of spiritual attitude (Scientific article from the Ministry of Science), *Journal of Positive Psychology Research*, 3(2(10)), [In Persian]
- Wildman, W. J. (2010), Science and religious anthropology: a spiritually evocative naturalist interpretation of human life. *Ars Disputandi*, 10, 117-119.
- Yang, K.-P. & Mao, X.-Y. (2007), A study of nurses' spiritual intelligence: a cross-sectional questionnaire survey. *International Journal of Nursing Studies*, 44(6), 999-1010. <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2006.03.004>
- Yousefi, H., Abdolkarimi Natanzi, M. & Nesaei Barzaki, H. (2019), Investigating the relationship between the degree of commitment to prayer and the level of spiritual health. *Feiz Journal of Medical Sciences*, 23(7), 735-740. [In Persian]
- Zarbakhsh, M. & Amanollahi, A. (2018), The moderating role of adherence to religious beliefs in the relationship between spiritual well-being and depression in students. *Islamic Lifestyle with a Focus on Health*, 3(1), 21-28. [In Persian]